

ISSN 2080-1807

TORUŃSKIE STUDIA BIBLIOLOGICZNE

2014, nr 2 (13)

Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

e-mail: fema@umk.pl

Koncepcja zrównoważonego rozwoju – perspektywa bibliotekoznawcza

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2014.021>

STRESZCZENIE: Koncepcja zrównoważonego rozwoju cieszy się coraz większym zainteresowaniem. Znalazła także zastosowanie w bibliotekarstwie, a co za tym idzie, począwszy od lat 90. XX w. zaczęła być przedmiotem światowej literatury fachowej i naukowej. W artykule zdefiniowano pojęcie *biblioteki ekologicznej* i *biblioteki zrównoważonej*. Dokonano charakterystyki – przy braku polskiej literatury – piśmiennictwa zagranicznego dotyczącego zrównoważonego rozwoju w bibliotekarstwie. Zaprezentowano konteksty, w jakich pojawia się zagadnienie zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do bibliotek.

SŁOWA KLUCZOWE: bibliotekarstwo, biblioteki, bibliotekoznawstwo, ekologia, zrównoważony rozwój.

Wprowadzenie

Biblioteki zawsze wchodziły w interakcje z otoczeniem, reagując na zachodzące w nim zmiany. W latach 70. i 80. ubiegłego wieku zaobserwowano wzrost zainteresowania problematyką zrównoważonego rozwoju. W konsekwencji, począwszy od lat 90. minionego stulecia, w literaturze bibliotekoznawczej i bibliotekarskiej zaczęły pojawiać się teksty odnoszące się do ekologicznych bibliotek, troski o środowisko naturalne oraz koncepcji zrównoważonego rozwoju w bibliotekach academic-

kich¹. Analizując współczesną literaturę światową, tematykę konferencji, zainteresowania nowych grup dyskusyjnych stowarzyszeń bibliotekarskich oraz zawartość treściową bibliotekarskich portali, blogów i forów dyskusyjnych – można odnieść wrażenie, że wspomniana problematyka cieszy się coraz większym zainteresowaniem środowiska². Celem niniejszego artykułu jest dokonanie charakterystyki – przy braku polskiej literatury – piśmiennictwa zagranicznego z tytułowego zakresu, w tym analiza zawartości pięciu czasopism naukowych z obszaru informacji naukowej i bibliotekoznawstwa z ostatnich 25 lat w celu „wychwycenia” kontekstów, w jakich pojawia się problematyka zrównoważonego rozwoju w dziedzinie bibliotekarstwa.

Terminologia

Ponieważ pojęcia, takie jak *zrównoważony rozwój*, *ekologia* i *ochrona środowiska* bywają czasami utożsamiane ze sobą i mylnie rozumiane, stąd warto wyjść od wyjaśnień natury terminologicznej.

Pojęcie *ekologia* utworzył i wprowadził do obiegu naukowego Ernst Haeckel w 1866 r. w pracy *Generelle Morfologie der Organismen*. Powstało ono przez połączenie greckiego wyrażenia *oikos*, oznaczającego *dom* lub *otoczenie*, a zatem *siedlisko życia*, z pojęciem *logos*, które oznaczało *słowo* oraz *wiedzę*. Ekologia, według Haeckla, była nauką o siedlisku, czyli o warunkach, w jakich żyją organizmy żywe (współcześnie *oikos* odnosi się do całej Ziemi). W 1869 r. Haeckel wprowadził jeszcze inne rozumienie *ekologii*, mianowicie traktował ją jako naukę badającą ekonomię natury,

¹ M. A. Jankowska, B. J. Smith, M. A. Buehler, *Engagement of academic libraries and information science schools in creating curriculum for sustainability: an exploratory study*. „Journal of Academic Librarianship” [online] 2014, vol. 12, iss. 2 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi.umk.pl/vls2.icm.edu.pl/pdflinks/14051013062713143.pdf>.

² Zob. np. *Environmental Sustainability and Libraries Special Interest Group* [online]. IFLA [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/about-environmental-sustainability-and-libraries>; *Going green @ your library. Environmentally friendly practices for librarians and beyond* [online] [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://greeningyourlibrary.wordpress.com/>; *Green libraries. A Website for information about green and sustainable libraries* [online] [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.greenlibraries.org/>.

czyli procesy energetyczne, w które uwikłane są organizmy żywe w swym środowisku, co zbliżało jego poglądy do teorii Darwina. Słowem *ekologia* w ujęciu Haeckla odnosiła się do ekonomii natury, do naturalnej równowagi i do adaptacji żywych istot do ich otoczenia³. Rozwój ekologii jako nauki przyrodniczej nastąpił w XX w., kiedy badania ekologów ukazały holistyczne powiązania pomiędzy istotami żyjącymi na Ziemi. Uznano, że wszystkie żywe organizmy wchodzące w skład ziemskiej biosfery są ze sobą powiązane, co z kolei podważyło arogancki antropocentryzm, wyrażający się przekonaniem, że powołaniem człowieka jest opanowanie i udoskonalanie przyrody. Już bowiem w połowie ubiegłego wieku badania z zakresu nauki o środowisku wykazały, iż próba udoskonalenia przyrody przez człowieka zakończyła się niepowodzeniem i doprowadziła do tak głębokiej destrukcji świata, że możliwość samozagłady stała się realna⁴.

Współcześnie termin *ekologia* stał się popularny, a przy okazji wieloznaczny. Dla biologów to nadal dyscyplina badająca relacje między organizmami a środowiskiem życia tych organizmów. Nie zajmuje się przy tym bezpośrednio problemami ochrony przyrody i środowiska⁵. Tymczasem ochrona przyrody to działalność, której celem jest m.in. zachowanie bioróżnorodności, racjonalna gospodarka zasobami, właściwe kształtowanie krajobrazu, prawne regulacje relacji człowiek – przyroda czy organizowanie akcji społecznych ją propagujących. Z kolei ochrona środowiska to przeciwdziałanie szkodliwym wpływom człowieka na środowisko i zapobieganie jego dewastacji i degradacji. Ekologia nie ogranicza się do badania wpływu populacji ludzkiej na środowisko, gdyż przedmiotem tej nauki są wzajemne zależności między elementami przyrody, można jednak przyjąć, że ekologia jest nauką podstawą ochrony środowiska przyrodniczego⁶.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju powstała później. Choć wskazuje się, że terminu tego jako pierwszy użył Niemiec Hans Carl von Carlowitz na początku XVIII w., to najczęściej jej początki kojarzone są z Raportem Gro Harlem Brundtland *Nasza wspólna przyszłość*, ogłoszonym w 1987 r. pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej:

³ Z. Piątek, *Ekofilozofia*, Kraków 2008, s. 15–16.

⁴ Tamże, s. 16–17.

⁵ K. Stępczak, *Ekologia stosowana*, [w:] *Kompendium wiedzy o ekologii*, pod red. J. Strzałko, T. Mossor-Pietraszewskiej, Warszawa–Poznań 2001, s. 360–361.

⁶ A. Walosik, *Przez edukację do zrównoważonego rozwoju*, Kraków 2013, s. 11.

ONZ)⁷. To w tym dokumencie dostrzeżono i uwzględniono środowiskowy wymiar rozwoju społeczno-gospodarczego. Podkreślono konieczność uwzględniania kosztów środowiskowych na równi z kosztami ludzkiej pracy i materiałów przy szacowaniu przedsięwzięć gospodarczych, co miało przeciwdziałać nadmiernej eksploatacji środowiska naturalnego i załamaniu światowego systemu gospodarczego⁸. Owo przeciwdziałanie zagrożeniom polegać powinno na opracowaniu strategii trwałego rozwoju gospodarczego, który „zaspokaja potrzeby obecne, nie pozabawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokajania ich potrzeb”⁹. Prace nad koncepcją zrównoważonego rozwoju kontynuowano na Światowym Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r., podczas którego opracowano globalną strategię zrównoważonego rozwoju, znaną jako *Agenda 21*¹⁰. Ten ponad 500-stronicowy dokument zawiera zalecenia i wytyczne dotyczące działań, które powinny być podejmowane na przełomie XX i XXI w. w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju i obejmuje cztery części: zagadnienia socjalne i ekonomiczne, ochronę i zarządzanie zasobami naturalnymi w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju, wzmacnianie roli głównych grup społecznych i organizacji oraz możliwości realizacyjne¹¹.

Od czasu powstania pojęcia *zrównoważony rozwój* trwały nad nim dyskusje w gronie przedstawicieli różnych dyscyplin. Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto jego definicję z normy PN-ISO 26000: 2012P: *Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności*, nawiązującą do tej przedstawionej w 1987 r., a mówiącej, że zrównoważony rozwój to „rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia, nie zagrażając możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń”¹². W komen-

⁷ D. Sommer, *Preface*, [w:] *The green library: the challenge of environmental sustainability*, ed. P. Hauke, K. Latimer, K. U. Werner, The Hague 2013, s. 1.

⁸ Z. Piątek, dz. cyt., s. 151.

⁹ *Report of the World Commission on Environment and Development „Our Common Future”* [online]. United Nations [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf.

¹⁰ Z. Piątek, dz. cyt., s. 152.

¹¹ Zob. szerzej *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” – Szczyt Ziemi: Rio de Janeiro, 3–14 czerwca 1992 r.*, tł. z ang. i weryfikacja przekładu I. Kulisz i in., Warszawa 1993.

¹² PN-ISO 26000: 2012P: *Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności* [CD-ROM].

tarzu do przywołanej definicji zwraca się uwagę, że zrównoważony rozwój obejmuje współzależne i komplementarne względem siebie cele społeczne, ekonomiczne i środowiskowe¹³. W zależności od tego, który z wymienionych celów jest punktem odniesienia, zmienia się jego rozumienie. Jeśli bowiem analizuje się go z punktu widzenia środowiska, to najważniejszy staje się ekorozwój, czyli podporządkowanie aktywności społeczno-gospodarczej człowieka zasadom ochrony środowiska naturalnego. Jeśli rozważa się go z punktu widzenia sektora gospodarczego, to na pierwszy plan wysuwa się zasada substytucji, trwały charakter rozwoju i sprawiedliwość międzypokoleniowa. Z kolei, gdy analizuje się zrównoważony rozwój z punktu widzenia kwestii społecznych, wówczas najważniejsza staje się analiza jego aksjologicznego podłoża zakorzenionego w ludzkiej naturze¹⁴.

Ekologiczne czy zrównoważone biblioteki?

Narastające powszechne zaangażowanie w przestrzeganie zasad zrównoważonego rozwoju nie ominęło bibliotek. Z jednej strony, jak twierdzą Petra Hauke i Klaus Ulrich Werner, wynika to z chęci budowania pozytywnego wizerunku organizacji¹⁵. Z drugiej – jest to konieczność odpowiedzi na zapotrzebowanie społeczne. Biblioteki, jako instytucje cieszące się zaufaniem społeczeństwa, mogą poprzez własne działania wpływać na zachowania społeczne. Nie bez znaczenia jest też kontekst finansowy – dbałość o środowisko, w dłuższej perspektywie, wpływa na obniżenie kosztów funkcjonowania.

Wątpliwości w analizowanym kontekście budzi terminologia pojawiająca się w piśmiennictwie fachowym i naukowym. Powstały mianowicie pojęcia *green library* i *sustainable library*, które w literaturze anglosaskiej traktowane są synonimicznie. Definiowane są np. jako:

¹³ Tamże.

¹⁴ Z. Piątek, dz. cyt., s. 155–156.

¹⁵ P. Hauke, K. U. Werner, *Going green as a marketing tool for libraries: environmentally sustainable management practices* [online]. IFLA [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://library.ifla.org/147/1/086-hauke-en.pdf>.

biblioteka zaprojektowana w taki sposób, aby zminimalizować negatywny wpływ na środowisko naturalne i zmaksymalizować jakość działań prośrodowiskowych poprzez staranny wybór lokalizacji biblioteki, użycie naturalnych materiałów konstrukcyjnych i produktów biodegradowalnych, ochronę zasobów (woda, energia, papier) oraz odpowiedzialny wywóz odpadów (np. recykling)¹⁶.

W języku polskim odpowiednikami wymienionych terminów należałoby uczynić pojęcia *biblioteka ekologiczna* i *biblioteka zrównoważona*. Jednak czy cechy biblioteki zrównoważonej w przywołanej definicji nie ograniczają się wyłącznie do jednego – środowiskowego – aspektu, a tym samym czy oddają w pełni jej istotę¹⁷?

Rebekkah S. Aldrich podkreśla konieczność uwzględnienia trzech komplementarnych względem siebie założeń leżących u podstaw działalności bibliotek biorących pod uwagę zasady zrównoważonego rozwoju. Skoro bowiem – jak wyjaśnia – zrównoważony rozwój oznacza balans między obszarem środowiska naturalnego, gospodarką a równością społeczną, te same idee muszą przyświecać zrównoważonym bibliotekom. Tylko równowaga między kwestiami środowiskowymi (infrastruktura, konserwacja), ekonomicznymi (finansowanie, budżet, rozwój potencjału ludzkiego, wpływ lokalnych uwarunkowań gospodarczych) i społecznymi (dostęp do wiedzy i technologii, odpowiednio wysokie pensje dla pracowników, zdrowe warunki pracy i nauki) zapewni zrównoważony rozwój bibliotek¹⁸. Przyjmując zatem, iż zakres pojęcia *biblioteka zrównoważona* jest szerszy niż *biblioteka ekologiczna*, autorka uznaje, że jest to biblioteka, w działalności której uwzględnia się potrzeby przyszłych

¹⁶ *Sustainable library*. W: J. M. Reitz, *Online Dictionary for Library and Information Science* [online]. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2004–2014 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_S.aspx#sustainablelib.

¹⁷ Na konieczność odróżnienia pojęcia *ekologiczny* i *zrównoważony* zwrócili też uwagę Sam McBane Mulford i Ned A. Himmel w książce *How green is my library*. Zob. S. McBane Mulford, N. A. Himmel, *How green is my library*, Santa Barbara 2010, s. 2–3.

¹⁸ R. S. Aldrich, S. Benton, L. Schaper, J. Scherer, *Sustainable thinking. Passageway to better buildings, budgets and beyond*, [w:] *The green library: the challenge of environmental sustainability = Die Grüne Bibliothek: Ökologische Nachhaltigkeit in der Praxis*, ed. on behalf of IFLA P. Hauke, K. Latimer, K. U. Werner, Berlin–Boston 2013, s. 17.

pokoleń, a w planowaniu jej rozwoju istotne są nie tylko uwarunkowania środowiskowe, ale także ekonomiczne i społeczne.

Zrównoważony rozwój bibliotek w literaturze

Analiza bibliotek z perspektywy zrównoważonego rozwoju może być zatem wielowymiarowa, choć niewątpliwie prym wiedzie ujęcie środowiskowe, co znajduje odzwierciedlenie w literaturze fachowej i naukowej. Jednak pierwszym kontekstem zrównoważonego rozwoju, który pojawił się w odniesieniu do działalności bibliotek, była ich rola w edukacji ekologicznej. Zwrócił na nią uwagę Howard Armstrong w 1971 r. Na konkretnym przykładzie wskazał niezbędne elementy wyposażenia biblioteki, typy dokumentów oraz cechy pomieszczeń bibliotecznych, które sprzyjają udostępnianiu zgromadzonych zasobów wykorzystywanych w edukacji ekologicznej¹⁹. Podniesienie tego zagadnienia należy jednak potraktować jako incydentalne, dopiero bowiem w latach 90. XX w. można zaobserwować wzrost liczby publikacji na temat zrównoważonego rozwoju w bibliotekarstwie (głównie w kontekście środowiskowym)²⁰. Sprzyjało temu ukazanie się w 1992 r. pierwszego numeru „The Green Library Journal: Environmental Topics in the Information World”²¹ – pisma, które miało stać się forum wymiany poglądów dla praktyków oraz formą promocji piśmiennictwa dotyczącego zagadnień środowiskowych. Do jego powstania przyczyniło się Stowarzyszenie Bibliotek Amerykańskich (ang. American Library Association, dalej: ALA), które w 1989 r. powołało

¹⁹ H. Armstrong, *The role of the library in environmental education. Sedro – Woolley Project Report. No. 4* [online]. Bellingham: Western Washington State College; Huxley College of Environmental Studies, 1971, 27 s. [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102047.pdf>.

²⁰ M. Antonelli, *The green library movement; an overview of green library literature and actions from 1979 to the future of green libraries*. „Electronic Green Journal” [online] 2008, iss. 27 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://escholarship.org/uc/item/39d3v236>.

²¹ To drukowane czasopismo zostało w 1994 r. zastąpione – wydawanym wyłącznie w wersji elektronicznej – periodykiem „Electronic Green Journal”. Zob. M. A. Jankowska, *The need for environmental information quality*. „Issues in Science and Technology Librarianship” [online] Spring, 2000 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.istl.org/00-spring/article5.html>.

Zespół ds. Środowiska Naturalnego (ang. Task Force on the Environment), będący częścią Grupy Dyskusyjnej ds. Odpowiedzialności Społecznej (ang. Social Responsibility Round Table)²². Problematyka przyjaznych środowisku naturalnemu bibliotek i zrównoważonego bibliotekarstwa pojawiała się od tego momentu i w innych amerykańskich czasopismach fachowych, takich jak „American Libraries”, „Library Journal” i „Public Libraries”. Stała się także przedmiotem opracowań książkowych²³.

Zauważalny wzrost publikacji dotyczący różnych aspektów zrównoważonego rozwoju przypadł na okres po 2000 r., co mogło być następstwem zaangażowania się międzynarodowego środowiska bibliotekarskiego w problematykę zrównoważonego rozwoju. Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (ang. International Federation of Library Association and Institution, dalej: IFLA) przyjęła bowiem w 2002 r. *Statement on Libraries and Sustainable Development*²⁴, w którym uznała zaangażowanie w zrównoważony rozwój, zapewniła, że usługi biblioteczne i informacyjne propagują zrównoważony rozwój poprzez zapewnienie swobodnego dostępu do informacji i wezwała pracowników sektora usług bibliotecznych i informacyjnych do przestrzegania i propagowania zasad zrównoważonego rozwoju. Za przejaw uwzględniania wytycznych zrównoważonego rozwoju IFLA przyjęła m.in.: utworzenie przez międzynarodowe środowisko biblioteczne sieci łączącej kraje rozwijające się z krajami rozwiniętymi, wspieranie rozwoju usług bibliotecznych i informacyjnych na świecie i zapewnienie do nich równego dostępu, zapewnienie przez biblioteki dostępu do informacji, idei i wytworów wyobraźni, wspomaganie rozwoju osobistego wszystkich grup wiekowych, pomoc w usprawnieniu kompetencji edukacyjnych i społecznych, niezbędnych w uczestnictwie w społeczeństwie informacyjnym

²² M. Antonelli, dz. cyt. Zob. też *Task Force on the Environment* [online]. American Library Association [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ala.org/srrt/tfoe/taskforceenvironment>.

²³ Zob. np. *Greening libraries*, ed. M. Antonelli, M. McCullough, Los Angeles 2012; D. A. Kriesberg, *Think green, take action: books and activities for kids*, Santa Barbara 2010; S. McBane Mulford, N. A. Himmel, *How green is my library*, Santa Barbara 2010; K. Miller, *Public libraries going green*, Chicago 2010; L. P. Wessen, *Green reads: best environmental resources for youth K-12*, Santa Barbara 2009.

²⁴ *Statement on Libraries and Sustainable Development* [online]. IFLA [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/publications/statement-on-libraries-and-sustainable-development>.

i procesach demokratycznych, przyczynianie się usług bibliotecznych i informacyjnych do rozwoju wolności intelektualnej, ochrony wartości demokratycznych i praw obywatelskich, pozyskiwanie i udostępnianie przez biblioteki materiałów odzwierciedlających kulturowe zróżnicowanie społeczeństwa i bogactwo środowiska, w końcu – zapobieganie podziałowi cyfrowemu²⁵. Dokument ten wprawdzie koncentrował się na aspekcie społecznym zrównoważonego rozwoju w bibliotekarstwie, ale inne działania IFLA, jak na przykład powołanie podczas 75. Konferencji IFLA w Mediolanie w 2009 r. grupy roboczej pod nazwą Zrównoważony Rozwój Środowiskowy i Biblioteki (ang. Environmental Sustainability and Libraries Special Interest Group), ogniskowały już swoją aktywność na relacji biblioteki – środowisko naturalne.

Chociaż piśmiennictwo amerykańskie dotyczące zrównoważonego rozwoju w bibliotekarstwie jest najbardziej obfite, nie oznacza to, że tytułowa problematyka nie pojawia się w innych krajach. W ostatnich latach zagadnienie zrównoważonego rozwoju stało się przedmiotem zainteresowania niemieckich badaczy, wśród których należałoby wymienić P. Hauke i K. U. Wernera, współredaktorów *The green library: the challenge of environmental sustainability*²⁶. To obszerne i wszechstronne opracowanie, będące pokłosiem seminarium, które odbyło się w Berlin School for Library and Information Science na Uniwersytecie Humboldta, zawiera nie tylko teksty autorów europejskich, ale także australijskich, amerykańskich i azjatyckich, co wskazuje, że tytułowa kwestia jest dyskutowana na całym świecie. Niewątpliwą zasługą berlińskich naukowców było opracowanie przydatnego narzędzia do określenia, w jaki sposób biblioteki mogą uwzględniać zrównoważony rozwój w projektowaniu, budowie, wyposażeniu i funkcjonowaniu. Narzędziem tym jest lista kontrolna *Nachhaltigkeit bei Bau, Ausstattung und Betrieb*²⁷, która doczekała się tłumaczeń na czternaście języków, w tym na język polski²⁸.

²⁵ Tamże.

²⁶ *The green library...*

²⁷ K. U. Werner, *Nachhaltigkeit bei Bau, Ausstattung und Betrieb. Eine Checkliste – Sustainable buildings, equipment, and management. A checklist*, [w:] *The green library...*, s. 395–404 (dostępny także online: http://www.ibi.hu-berlin.de/studium/studprojekte/buchidee/bi12/greenlibs_checklist_svenska.pdf).

²⁸ Zob. *Green Libraries – Checklist* [online]. Humboldt Universität zu Berlin [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.ibi.hu-berlin.de/studium/studprojekte/buchidee/bi12/checklist>.

Wraz z przyrostem piśmiennictwa z zakresu zrównoważonego rozwoju w bibliotekarstwie zaczęto bardziej szczegółowo analizować jego przedmiot. Maria Anna Jankowska i James W. Marcum przeanalizowali piśmiennictwo amerykańskie i uznali, że po 1990 r. można w literaturze bibliotekarskiej i bibliotekoznawczej zidentyfikować cztery aspekty, w których jest rozpatrywany zrównoważony rozwój. Są to:

1. Komunikowanie naukowe i zasoby biblioteczne – w tym ujęciu zrównoważony rozwój jest odnoszony do utrzymania i ochrony zasobów naukowych dla przyszłych pokoleń lub niezależności komunikacji naukowej od wydawców komercyjnych.
2. Konkretnie działania ekologiczne podejmowane w bibliotekach – związane są one z aktywnością podejmowaną przez środowisko bibliotekarskie w celu podniesienia świadomości ekologicznej pracowników i użytkowników bibliotek, ale także z „dobrymi praktykami” stosowanymi w poszczególnych placówkach, takich jak recykling, oszczędzanie, gospodarowanie zasobami, ograniczanie hałasu itp.
3. Budownictwo ekologiczne – w tej kategorii dyskutowane są kwestie projektów architektonicznych z uwzględnieniem zasad budownictwa zrównoważonego, zarówno w odniesieniu do budynków nowych, jak i poddawanych renowacji oraz właściwego zagospodarowania wnętrza.
4. Rozwój i pomiary zrównoważonego rozwoju – odnoszą się do oceny bibliotek w kontekście uwzględniania zasad zrównoważonego rozwoju, dokonywanej z wykorzystaniem opublikowanych przez ONZ wskaźników mierzących postęp w kierunku zapewnienia zrównoważonego rozwoju *Indicators of sustainable development: framework and methodologies*²⁹.

Typologia zaproponowana przez M. A. Jankowską i J. W. Marcum odnosiła się do piśmiennictwa amerykańskiego opublikowanego przed 2009 r., głównie w czasopismach fachowych. Czy podobnego podziału można dokonać, biorąc pod uwagę czasopisma z zakresu informacji na-

²⁹ M. A. Jankowska, J. W. Marcum, *Sustainability challenge for academic libraries: planning for the future*. „College & Research Libraries” [online] 2010, vol. 71, no. 2 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://crl.acrl.org/content/71/2/160.full.pdf+html>.

ukowej i bibliotekoznawstwa będące forum prezentacji poglądów badaczy z całego świata ostatniego ćwierćwiecza?

Zrównoważony rozwój na łamach czasopism bibliotekoznawczych

Do analizy autorka wybrała pięć czasopism z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej³⁰, które znajdują się na liście Journal Citation Reports Social Science Edition (dalej: JCR SSE). O ich wyborze zdecydowała zawartość oraz wskaźnik wpływu (ang. *impact factor*, dalej: IF). Wyselekcjonowała zatem czasopisma, które publikują głównie artykuły z zakresu bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa z najwyższą wartością IF³¹. W tej grupie periodyków znalazły się: „Libraries & Information Science Research” (IF 1.400; 21. miejsce na liście JCR SSE), „College & Research Libraries” (IF 1.016; 34. miejsce na liście JCR SSE), „Journal of Academic Librarianship” (IF 0.885; 39. miejsce na liście JCR SSE), „Library Quarterly” (IF 0.743; 43. miejsce na liście JCR SSE), „Library Hi-Tech” (IF 0.621; 46. miejsce na liście JCR SSE), „Australian Academic & Research Libraries” (IF 0.512; 50. miejsce na liście JCR SSE). Autorka poddała analizie ich zawartość, począwszy od początku lat 90. ubiegłego wieku, gdyż – jak wskazywali amerykańscy badacze – to na ten okres przypada wzrost zainteresowania zrównoważonym rozwojem w literaturze fachowej i naukowej, skończywszy na ostatnich numerach 2014 r. Skorzystała zarówno z dostępnych baz pełnotekstowych, jak i z drukowanych wersji czasopism znajdujących się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu.

Chociaż zrównoważony rozwój może być rozpatrywany z różnych punktów widzenia, autorka pomijała te teksty, które pomimo tego, że podejmowały zagadnienia mieszczące się w obszarze zrównoważonego rozwoju (np. działania włączające mniejszości etniczne i kulturowe, obsługa grup społecznie wykluczonych itp.), nie sytuowały ich w tym kontekście. Nie uwzględniała także recenzji wydawnictw zwartych odnoszących się do tytułowej problematyki.

³⁰ W „Journal Citation Reports Social Science Edition” – to zakres tematyczny: information science & library science.

³¹ Uwzględniano IF za 2012 r.

Autorka odnotowała łącznie 10 tekstów (najstarszy został opublikowany w 2010 r., a najnowszy w 2014 r.), co zważywszy na narastające zainteresowanie środowiska bibliotekarskiego problematyką zrównoważonego rozwoju w jego różnych ujęciach, jest zaskakująco niskie. Przy czym na łamach czasopism „Libraries & Information Science Research” i „Library Quarterly” nie zarejestrowano ani jednego tekstu, który w bezpośredni sposób dotykałby omawianej kwestii. Z kolei „Library Hi-Tech” opublikowało specjalny zeszyt dotyczący bibliotek ekologicznych³².

Tylko jeden z zarejestrowanych artykułów miał charakter ogólny i nie ograniczał się do wąskiego potraktowania zrównoważonego rozwoju w obszarze bibliotekarstwa. Przeanalizowano w nim literaturę amerykańską dotyczącą zrównoważonego rozwoju oraz podjęto zagadnienie konieczności budowania strategii zrównoważonego rozwoju bibliotek akademickich oraz wskaźników tego aspektu ich funkcjonowania³³. Najwięcej, bo aż pięć tekstów poświęcono różnym aspektom budownictwa zrównoważonego w kontekście budynków bibliotek akademickich i publicznych, takim jak odpowiednie wykorzystanie przestrzeni, oszczędność energii, certyfikacja, edukowanie poprzez prezentowanie ekologicznych rozwiązań w bibliotece oraz „dobre praktyki” w tym zakresie³⁴. Poruszono

³² „Library Hi-Tech” 2012, Special Issue „Green Libraries”, vol. 30, iss. 3.

³³ M. A. Jankowska, J. W. Marcum, dz. cyt.

³⁴ L. L. Barnes, *Green building as sustainability education tools*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831&volume=30&issue=3&articleid=17051031&show=html>; M. Brodie, *Building the sustainable library at Macquarie University*. „Australian Academic & Research Libraries” [online] 2012, vol. 43, iss. 1 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00048623.2012.10700619?queryID=%24%7BresultBean.queryID%7D#.U6cuA_l_spc; J. Linden, J. Reilly, P. Herzog, *Research on energy savings opportunities in university libraries*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831&volume=30&issue=3&articleid=17051031&show=html>; J. Shane, *Positioning your library for solar (and financial) gain. Improving energy efficiency, lighting, and ventilation with primarily passive techniques*. „Journal of Academic Librarianship” [online] 2012, vol. 38, iss. 2 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi.umk.pl/vls2.icm.edu.pl/pdflinks/14052221434121229.pdf>; M. W. Loder, *Libraries with a future; how are academic library usage and green demands changing building designs?* „College & Research Libraries” [online] 2010, vol. 71, iss. 4 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://crl.acrl.org/content/71/4/348.full.pdf+html>.

także kwestię zasobów bibliotecznych drukowanych i elektronicznych w kontekście zużywania zasobów naturalnych i energii³⁵ oraz bliski mu temat zarządzania zużyciem papieru w bibliotece akademickiej z perspektywy ponoszonych kosztów oraz wytwarzania odpadów³⁶. W jednym z artykułów przedstawiono zagadnienie uwzględniania w działalności bibliotek oraz w programach nauczania szkół kształcących w zakresie informacji naukowej i bibliotekoznawstwa tematyki zrównoważonego rozwoju³⁷. Pokrewnym tematem, który stał się przedmiotem kolejnego tekstu, była analiza zachowań informacyjnych, zarówno użytkowników, jak i bibliotekarzy przy wyszukiwaniu informacji z zakresu ekologii i zrównoważonego rozwoju³⁸.

Tematyka artykułów naukowych z pięciu czasopism bibliotekoznawczych koresponduje zatem z typologią zaproponowaną przez M. A. Jankowską i J. W. Marcum, mimo poruszania w niektórych tekstach jednocześnie kilku obszarów tematycznych.

Aż sześć z dziesięciu poddanych analizie artykułów odnosi się do działań bibliotek akademickich, co nie dziwi w sytuacji, w której większość badanych periodyków koncentruje się na bibliotekach naukowych i akademickich. Może to również wynikać z zaangażowania się uniwersytetów z początkiem lat 90. ubiegłego wieku w przestrzeganie wytycznych zrównoważonego rozwoju. W 1990 r. bowiem we francuskiej miejscowości Talloires przedstawiciele kilkudziesięciu uniwersytetów z całego świata podpisali opracowaną przez Association of University Leaders for a Sustainable Future *Deklarację z Talloires*, a tym samym zobowiązali się do propagowania i przestrzegania zasad zrównoważonego

³⁵ K. Metz, M. Seadle, *Green publishing with green technologies*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831&volume=30&issue=3&articleid=17051030&show=html>.

³⁶ M. E. Dempsey, A. Palilonis, *Reuse, recycle... reduce: a greener library with print management*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831&volume=30&issue=3&articleid=17051033&show=html>.

³⁷ M. A. Jankowska, B. J. Smith, M. A. Buehler, dz. cyt.

³⁸ I. Fourie, *A call for libraries to go green. An information behaviour perspective to draw interest from twenty-first century librarians*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=07378831&volume=30&issue=3&articleid=17051035&show=html>.

rozwoju w szkolnictwie wyższym³⁹. Deklaracja, którą sygnowało ponad 350 uniwersytetów i uczelni wyższych z więcej niż 40 państw, ma postać 10-punktowego planu działań. Wśród nich znaleźć można takie zadania, jak: podnoszenie świadomości na temat zrównoważonego rozwoju, edukowanie w zakresie środowiskowej odpowiedzialności obywatelskiej, wspieranie środowiskowej „alfabetyzacji”, podejmowanie ekologicznych działań, zaangażowanie interesariuszy w zrównoważony rozwój, czy promowanie interdyscyplinarnego podejścia do wszelkiej aktywności związanej ze zrównoważonym rozwojem⁴⁰. Biblioteki, będące ważną jednostką organizacyjną uczelni, musiały przyjąć zobowiązania podjęte przez uczelnie macierzyste.

Podsumowanie

Zrównoważony rozwój jest obecnie podstawowym i nadrzędnym celem współczesnych społeczeństw, który łączy rozwój gospodarczy i dbałość o środowisko ze sprawiedliwością społeczną. Jego dążeniem jest poprawa jakości życia obecnego pokolenia, z uwzględnieniem potrzeb naszych następców. Biblioteki mają do odegrania istotną rolę w realizacji zasad tytułowej koncepcji, począwszy od minimalizowania negatywnego wpływu na środowisko naturalne, poprzez zapewnienie równego dostępu do informacji, dbałość o zachowanie dziedzictwa kulturowego, na edukacji z zakresu zrównoważonego rozwoju kończąc. Zainteresowanie zrównoważonym rozwojem w bibliotekach nie jest powszechne i proporcjonalne we wszystkich krajach, powoli zyskuje jednak coraz większe znaczenie. Literatura bibliotekoznawcza odzwierciedla ten trend, koncentrując się głównie na aspekcie środowiskowym i najczęściej w odniesieniu do budynków bibliotecznych, co może być nie tylko wynikiem braku rozumienia wieloaspektowości terminu zrównoważony rozwój, ale także efektem

³⁹ *Talloires Declaration* [online]. Association of University Leaders for a Sustainable Future [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ulsf.org/programs_talloires.html.

⁴⁰ *Association of University Leaders for a Sustainable Future. The Talloires Declaration 10 Point Action Plan* [online] [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ulsf.org/pdf/TD.pdf>.

standaryzacji w tym obszarze⁴¹. Należy spodziewać się przyrostu piśmiennictwa dotyczącego zrównoważonego rozwoju w bibliotekarstwie, skoro opracowano już narzędzia do badania różnych jego aspektów. Niewątpliwie jednak brakuje całościowych opracowań teoretyczno-pragmatycznych prezentujących tytułową problematykę.

Bibliografia

- Antonelli Monika, *The green library movement; an overview of green library literature and actions from 1979 to the future of green libraries*. „Electronic Green Journal” [online] 2008, iss. 27 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://escholarship.org/uc/item/39d3v236>.
- Armstrong Howard, *The role of the library in environmental education. Sedro – Woolley Project Report. No. 4* [online]. Bellingham: Western Washington State College; Huxley College of Environmental Studies, 1971, 27 s. [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102047.pdf>.
- Association of University Leaders for a Sustainable Future. *The Talloires Declaration 10 Point Action Plan* [online] [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ulsf.org/pdf/TD.pdf>.
- Barnes Laura L., *Green building as sustainability education tools*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831-&volume=30&issue=3&articleid=17051031&show=html>.
- Brodie Maxine, *Building the sustainable library at Macquarie University*. „Australian Academic & Research Libraries” [online] 2012, vol. 43, iss. 1 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00048623.2012.10700619?queryID=%24%7BresultBean.queryID%7D#.U6cuA_1_spc.
- Dempsey Megan E., Palilonis Alex, *Reuse, recycle...reduce: a greener library with print management*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp

⁴¹ Zob. O. Eigenbrodt, *The impact of standarization on responsible library design. Rereading ISO/TR 11219:2012 from sustainability perspective*, [w:] *The green library...*, s. 91–105. Zob. też K. U. Werner, dz. cyt.

- 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831&volume=30&issue=3&articleid=17051033&show=html>.
- Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” – Szczyt Ziemi: Rio de Janeiro, 3–14 czerwca 1992 r.*, tł. z ang. i weryfikacja przekładu Irena Kulisz i in., Warszawa 1993.
- Environmental Sustainability and Libraries Special Interest Group* [online]. IFLA [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/about-environmental-sustainability-and-libraries>.
- Fourie Ina, *A call for libraries to go green. An information behaviour perspective to draw interest from twenty-first century librarians*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831&volume=30&issue=3&articleid=17051035&show=html>.
- Going green @ your library. Environmentally friendly practices for librarians and beyond* [online] [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://greeningyourlibrary.wordpress.com/>.
- Green Libraries – Checklist* [online]. Humboldt Universität zu Berlin [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.ibi.hu-berlin.de/studium/studprojekte/buchidee/bi12/checklist>.
- Green libraries. A Website for information about green and sustainable libraries* [online] [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.greenlibraries.org/>.
- Greening libraries*, ed. Monika Antonelli, Mark McCullough, Los Angeles 2012.
- Hauke Petra, Werner Klaus U., *Going green as a marketing tool for libraries: environmentally sustainable management practices* [online]. IFLA [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://library.ifla.org/147/1/086-hauke-en.pdf>.
- Jankowska Maria A., Marcum James W., *Sustainability challenge for academic libraries: planning for the future*. „College & Research Libraries” [online] 2010, vol. 71, no. 2 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://crl.acrl.org/content/71/2/160.full.pdf+html>.
- Jankowska Maria A., Smith Bonnie J., Buehler Marianne A., *Engagement of academic libraries and information science schools in creating curriculum for sustainability: an exploratory study*. „Journal of Academic Librarianship” [online] 2014, vol. 12, iss. 2 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide

- Web: <http://papi.umk.pl/vls2.icm.edu.pl/pdflinks/14051013062713143.pdf>.
- Jankowska Maria A., *The need for environmental information quality*. „Issues in Science and Technology Librarianship” [online] Spring, 2000 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.istl.org/00-spring/article5.html>.
- Kompendium wiedzy o ekologii*, pod red. Jana Strzałko, Teresy Mossor-Pietraszewskiej, Warszawa–Poznań 2001.
- Kriesberg Daniel A., *Think green, take action: books and activities for kids*, Santa Barbara 2010.
- Linden Jeremy, Reilly James, Herzog Peter, *Research on energy savings opportunities in university libraries*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831&volume=30&issue=3&articleid=17051031&show=html>.
- Loder Michael W., *Libraries with a future; how are academic library usage and green demands changing building designs?* „College & Research Libraries” [online] 2010, vol. 71, iss. 4 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://crl.acrl.org/content/71/4/348.full.pdf+html>.
- McBane Mulford Sam, Himmel Ned A., *How green is my library*, Santa Barbara 2010.
- Metz Katja, Seadle Michael, *Green publishing with green technologies*. „Library Hi-Tech” [online] 2012, vol. 30, no. 3 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi58.uci.umk.pl/www/journals.htm?issn=0737-8831&volume=30&issue=3&articleid=17051030&show=html>.
- Miller Kathryn, *Public libraries going green*, Chicago 2010.
- Piątek Zdzisław, *Ekofilozofia*, Kraków 2008.
- PN-ISO 26000: 2012P: *Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności* [CD-ROM].
- Reitz Joan Marie, *Online Dictionary for Library and Information Science* [online]. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2004–2014 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_S.aspx.
- Report of the World Commission on Environment and Development „Our Common Future”* [online]. United Nations [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf.

- Shane Jackie, *Positioning your library for solar (and financial) gain. Improving energy efficiency, lighting, and ventilation with primarily passive techniques*. „Journal of Academic Librarianship” [online] 2012, vol. 38, iss. 2 [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://papi.umk.pl/vls2.icm.edu.pl/pdflinks/14052221434121229.pdf>.
- Statement on Libraries and Sustainable Development* [on-line]. IFLA [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/publications/statement-on-libraries-and-sustainable-development>.
- Talloires Declaration* [online]. Association of University Leaders for a Sustainable Future [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ulsf.org/programs_talloires.html.
- Task Force on the Environment* [online]. American Library Association [dostęp 31 października 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ala.org/srrt/tfoe/taskforceenvironment>.
- The green library: the challenge of environmental sustainability = Die Grüne Bibliothek: Ökologische Nachhaltigkeit in der Praxis*, ed. on behalf of IFLA Petra Hauke, Karen Latimer, Klaus U. Werner, Berlin–Boston 2013.
- The green library: the challenge of environmental sustainability*, ed. Petra Hauke, Karen Latimer, Klaus U. Werner, The Hague 2013.
- Walosik Alicja, *Przez edukację do zrównoważonego rozwoju*, Kraków 2013.
- Wessen Lindsey P., *Green reads: best environmental resources for youth K-12*, Santa Barbara 2009.

The conception of sustainability from the perspective of library science

ABSTRACT: The conception of sustainability is becoming more and more popular. It has been applied in librarianship field, and thereby from the beginning of the 90s of the twentieth century it began to be the subject matter of world technical and research literature. In the article the terms *green library* and *sustainable library* were defined. Because of the lack of Polish literature, foreign literature concerned with the sustainability in librarianship was characterized. The frameworks of sustainability in relation to libraries in literature were presented.

KEYWORDS: ecology, librarianship, libraries, library science, sustainability.